

ЎЗБЕК МУСИҚА САНЪАТИ ВА УНИНГ ЁШЛАР МАЪНАВИЙ ДУНЁҚАРАШИ ШАКЛЛАНИШИДА ТУТГАН ЎРНИ

Улугбек Исаков

Фарғона давлат университети

Вокал ва чолғу ижрочилиги кафедраси ўқитувчиси

G-mail: isakov110675@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада ўзбек мусиқа санъатининг ёшлар маънавий дунёқараши шаклланиш жараёнларига таъсири ва ўзига хос аҳамияти борасида қиёсий таҳлил ҳамда бир қатор тавиялар ишлаб чиқилган.

***Калит сўзлар:** маънавият, баркамол авлод, маданият, ёшлар маънавий дунёқараши, ёзма ёдгорликлар, этнографик материаллар, халқ оғзаки ижоди, концепция, миллий қадриятлар, маънавият.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье разработан сравнительный анализ и ряд рекомендаций относительно влияния и особого значения узбекской музыки на процессы формирования духовного мировоззрения молодежи.

***Ключевые слова:** духовность, зрелое поколение, культура, духовное мировоззрение молодежи, письменные памятники, этнографические материалы, фольклор, концепт, национальные ценности, духовность.*

ABSTRACT

In this article, a comparative analysis and a number of recommendations have been developed regarding the influence and specific importance of Uzbek music on the processes of formation of the spiritual worldview of young people.

***Keywords:** spirituality, mature generation, culture, youth spiritual worldview, written monuments, ethnographic materials, folklore, concept, national values, spirituality.*

KIRISH

Мусиқий маданиятни ривожлантириш, шу жумладан, ўқувчи ёшларнинг мусиқий тафаккурини шакллантиришда миллий мусиқа маданиятимиз билан бир қаторда, жаҳон мусиқа санъати намуналарининг ўрни ва роли ҳам мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар самарадорлигини оширишда, демократик тамойилларни қарор топиришда ҳамда ижтимоий-сиёсий жараёнларни бошқаришда муҳим омиллардан бирига айланиб бормоқда. Мамлакатимизда амалга оширилаётган янгиланиш ва ривожланиш сиёсатининг

стратегик мақсади мустаҳкам маънавий-ахлоқий кадриятлар негизда янги жамият барпо этишдир.

Ёшларда юксак фазилатларни шакллантиришда, шунингдек, уларнинг маънавий дунёқарашини кенгайтиришда муסיқий тафаккурнинг ўрни ва роли муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистоннинг миллий тараққиётида маънавиятнинг устиворлигига таянувчи ижтимоий-фалсафий концепция жамият ривожланишида муסיқий маданият ва миллий хонандалик санъатининг ўзига хос ўрнини белгилаб беради[1].

Шарқ халқларида жуда қадим замонлардан мавжуд бўлган муסיқий жанр – мақомлардир. Улар мазкур халқларнинг ўзига хос миллий муסיқий бойликларини мужассам қилган ҳолда, созанда ва хонандалар томонидан яратилган ва узоқ маданий-тарихий тараққиёт жараёнида мустақил муסיқий жанр сифатида юзага келган. Мақомлар кишиларни руҳан тетиклаштирувчи, уларнинг маънавий эҳтиёжларини қондирувчи сифатида қадим замонлардан буён бугунги кунгача инсонларга хизмат қилиб келмоқда. “Асрлар давомида улуғ олимлар, моҳир бастакорлар, ҳофиз ва созандаларнинг машаққатли меҳнати ва фидойилиги, ижодий тафаккури билан сайқал топиб келаётган ушбу ноёб санъат дунё миқёсида катта шухрат-эътибор қозонган. Мақом санъатининг гултожи бўлган “Шашмақом” ЮНЕСКО томонидан инсониятнинг номоддий маданий мероси сифатида эътироф этилгани ҳамда унинг Репрезентатив рўйхатга киритилгани бунинг яққол тасдиғидир”[2].

Дунё миқёсида тан олинаётган мазкур санъат наъмунасининг маънавий озуқаси, инсонни эзгу амалларга чорлаш хусусияти ва тарбиявий аҳамиятини англаш лозим. Бунинг учун, биринчи навбатда мақом намуналарини илмий таҳлил этиш ва миллий муסיқа ихлосмандларига етказиб бериш лозим бўлади. Бундай шарафли йўлда меҳнат қилиб, мақом сирларини ёшларга ўргатишда самарали фаолият олиб бораётган устозларнинг ўрни катта албатта.

Муסיқий маданият шахс камолотининг барча босқичларида унга фалсафий, ахлоқий, эстетик ғояларни сингдиришда, юксак инсонпарварлик туйғуларини шакллантиришда, шунингдек, ёшлар маънавий дунёқарашини шакллантиришда муҳим руҳий-эмоционал омил бўлиб хизмат қилади.

Ватан мустақиллиги ёшларнинг ўз қобиляти, иқтидори, истеъдоди ва умуман эркин бадий-ижодий фаолиятини ривожлантириш учун етарли объектив, субъектив шароитларни юзага келтиради[3:140].

Шу боис Ўзбекистон ёшларининг маънавий дунёқарашини шакллантиришда анъанавий касбий мусиқа меросимиз билан бир қаторда ўзбек мумтоз мусиқа санъатининг ўрни ва ролини жамиятнинг маънавий янгилинишида ва тараққиётининг барча соҳаларида юз бераётган ислохотларни уйғун ҳолда таҳлил этиш мақсадга мувофиқдир. Бу ўз навбатида, ёшларнинг маънавий дунёқарашини шакллантириш масаласи тараққиётнинг таркибий қисми сифатида махсус тадқиқ этиш заруриятини келтириб чиқаради.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Учинчи минг йиллик аллақачон ўсиб бормоқда, ривожланмоқда, ғамхўрликни талаб қилмоқда [3]. Психолог В.Левининг бу ҳаяжонли сўзлари замонавий таълимнинг бутун мураккаб ва кўп қиррали тизимининг умумий маъноси ва ғоясини акс эттиради. Учинчи минг йилликнинг яқунланган авлодини қандай кўришни истаймиз, деган саволга аниқ жавоб йўқ, чунки келажакдаги жараёнлар борасида аниқ прогноз чиқариш ва ҳозирги болаларга хос бўлган шароит ва вазиятларни олдиндан кўриш мумкин эмас.

Ҳозир энг асосийси келажак авлодни шакллантириш учун мустаҳкам пойдевор қўйишдир. Учинчи минг йиллик одамлари, аввало, ижодий интилувчан, рухий қадриятлар дунёсини илҳомлантирадиган, ўзининг мустақил дунёқарашига эга ижодкор шахс сифатида кўришни истаймиз.

Бу жиҳатдан мусиқа санъати, доимий қадрият, маънавий маданият ҳодисаси бўлиб, ўзига кўплаб санъат турларининг ютуқларини синтез қилади ва шу сабабли фикрлар, ҳиссиётлар маданиятини тарбиялаш, шакллантириш ва такомиллаштиришга қодирдир.

Мусиқа санъати ақлни тарбиялаш, билим ва кўникмаларни ўргатишдан кўра том маънода энг муҳим педагогик муаммони ҳал этади. Ушбу билим ва кўникмаларни қандай сингдирилиши, инсоннинг атрофдаги одамларга ва уни қуршаб турган дунёга бўлган ҳиссий муносабатига боғлиқ. “Санъат томонидан тарбияланган одам - яратувчи. Таълим эса универсалдир – санъат нафақат инсоннинг онги, балки иродасини ҳам акс эттиради”[4:8]. Шу сабабли ушбу мақоламиз марказида ўсиб келаётган ёш авлоднинг тарбиялашда мусиқа санъатини ролини аниқлаш муаммоси туради. Руҳан ривожланган катталарни характерлайдиган ва уни эзгу, ижтимоий аҳамиятга эга ишларга ундашга қодир ахлоқий эстетик муносабат болага туғма қобилият сифатида берилмайди. Улар ҳаёт ва тарбиянинг ижтимоий шароитлари таъсири остида шаклланади ва ривож топади.

Шу билан бирга, муסיқа санъати воситасидаги таълим ва санъатнинг умумий жараёнининг энг муҳим таркибий қисми эканлигини алоҳида таъкидлаш жоиз. Унинг ўзига хослигини инсоннинг онги ва иродасига, ахлоқий ва хиссий ривожланишига комплекс таъсир ўтқизиш қудратига эъга. Сабаби, театрда воқеалик жонли сахнада содир бўлади ва жонди равишда рўй бераётган кўз ўнгимиздаги воқеалик ҳеч бир инсонни бефарқ қолдиrolмайди. Муסיқий театр ўсиб бораётган ўспириннинг ҳаётий дунёқараши ва концептуал жараёнлар, унинг ижтимоий-психологик параметрларини, бутун ҳаётнинг маълум менталитети ва эстетикасини шакллантиради. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 17 ноябрдаги “Ўзбек миллий мақом санъатини янада ривожлантириш чора тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3391 сонли қарори ижросини таъминлаш мақсадида нафақат пойтахтимиз балки вилоятларда ўз фаолиятини бошлаган мақом театрлари, мақом марказлари ушбу икки масъулиятли вазифани амалга ошириб келмоқда. Юқорида таъкидлаб ўтганимиздай, мумтоз муסיқа ва театр санъатининг катта сахнада бирлашиши нафақат бир ёки ўнлаб, балки минг-минглаб халқимиз асосий қатламини ташкил этаётган ёшларимиз маънавий дунёқарашини шакллантиришда ўзининг ижобий самарасини бериб келмоқда.

Мамлакатимиз ёшларининг шахсий ривожланиш жараёнидаги асосий факторларидан бири бу ўз онгу ва шуурини юқори даражада сезмоқ, англамоқдadir. Буларнинг барчаси бадий адабиётларнинг ўқишда, муסיқий асарларни тинглашда, театр ва кино – билимларни томоша қилишда ўз натижаларини кўрсатади. Лекин, барча умумтаълим мактабларда ҳам муסיқий тарбия воситалари билан ўқувчиларнинг онгини ва шуурини юқори савияда тарбияланган деб тўла таасурога эга бўлиш мушқил. Афсуски ҳатто юқори курс талабаларининг баъзи бирларида муסיқа санъати борасида умумий тушунча ҳам етарли даражада деб бўлмайди. Улар бошқа халқлар ва элатларнинг санъатлари ва тарихи узоқда турсин ҳатто ўз миллий санъат намуналаридан ҳам кам хабардорлар. Бир қанча умумтаълим мактабларда миллий муסיқа санъатимизнинг, эстетик ва сиёсий – ғоявий тарбиямизнинг, ватанпарварлик ва айниқса байналминаллик тарбиянинг тўлақонли эмаслиги сезилиб туради. Аксинча умумтаълим мактабларнинг баъзиларида сўровлар натижасида, анкеталар тўлдиришда, педагогларнинг кузатишларида шу нарса яққол кўзга ташланадики, тарбиячи педагогларнинг мазмунли ва сифатли дарс беришлари натижасида мактаб ўқувчилари ана шу йўналишларда тўғри ва тўлақонли тарбияга эга бўлганлар. Масалан: ўзбек адабиёти дарсларида ўқувчилар классик

адабиётимизнинг асосчиси, улуғ мутафаккир буюк шоир Алишер Навоийнинг, ижодётини ўзлаштиришда бу алломанинг ёш авлодни тарбиялашда тутган ўрни, икки буюк халқларни бирлаштиришда (ўзбек ва тожик) қилган меҳнатлари, чин муҳаббат куйчиси сифатида тенги йўқ шоир, ўз Ватанини ва халқини севишга ардоқлашда тиниб тинчимайдиган буюк шахс сифатида ўқувчиларга таништирилади.

Миллий муסיқа меъросимизни муסיқий маданият дарслари жараёнида ўрганиш, уларда ёритилаётган асарлар мазмунларга аҳамият бериш, муסיқа санъати билан адабиётнинг боғлиқлигини ўқувчиларга тушунтириш, тасвирий санъат, халқ амалиёти санъати тўғрисида ўқувчиларга сабоқ етказишлар мактаб ўқувчиларини маънавий бойлигини ривожлантиради. Улуғ рус муссавири У.Репин айтган эди – “Санъат - агар ўз юртида, ўз Ватанида ривожланган бўлсагина фақат ўз илдизида яхши тушунарли бўлади,. Бу сўзлар бошқа халқлар ва инсонларнинг санъатини маданиятини камситиш маъносида эмас, аксинча ўз санъатини адабиётини ва маданиятини яхши билганлар, бошқа халқ ва элатларнинг маданияти ва санъати билан яқиндан танишиш шарафига муяссар бўлади деган хулоса келиб чиқади.

Болаларга кўпдан-кўпроқ ўз онгини оширишга имкон яратинг, умуминсоний, умужаҳон маданиятини ўрганишда йўллар очинг”-деб ёзган эди ёзувчи Б.Г.Белинский.[5:47] ҳаётий амалиёт шуни кўрсатадики, ўз атроф муҳитида, ўз миллий шароитда ўсган бола санъатни чуқурроқ ва кенгроқ ўзлаштиришга интилади. Дарс жараёнида болаларга муסיқий санъат намуналарига жиддийроқ назар солишимиз лозимдир. Бу одамлар ҳаёти ҳаққонийликни борлигини акс эттира оладиган бўлишлари шарт, чунки булар келажакка ёш авлодни тўғри тарбиялашда катта эътиборга эгадир. Эстетик тарбия фақатгина адабиёт дарсларида, тасвирий санъатда, табиатшунослик жараёнида эмас, балки муסיқа маданияти дарсларда ҳам ўз ўрнини мустаҳкамлаши зарурдир.

Ёшларни тарбиялашда муסיқий асарлар мазмунида ўтмишдаги халқ қаҳрамонларни эъзозлаш, меҳнатни улуғлаш тўғрисидаги куй ва қўшиқларни ўрганиш, меҳнат ва уруш фахрийларини кадрлаш каби муסיқий, санъат намуналари бўлишлари мумкин.

Ўқувчиларини вокал-симфоник жанрлари билан ҳам таништириб контата, оратория, қасида тўғрисида маълумотлар берилган. Шу билан бирга бу ёшдаги ўқувчилар саҳна муסיқа асарлари – балет ва рақс санъати, муסיқали драма ва комедияси болалар учун муסיқали эртак томошаларини ҳам билиб оладилар.

Айниқса Тўхтасин Жалиловнинг «Тоҳир ва Зухра» мусиқали драмасидан «Тўйлар муборак» ва «Отмагай тонг» қўшиқларини тинглаб яхши таасуротга эга бўладилар

Ўзбек мусиқа санъати ва унинг ёшлар маънавий дунёқараши шаклланишида ўзига хос аҳамияти тўғрисида юқоридаги фикрлар ва қиёсий таҳлил асосида тўлиқ маълумот келтириб ўтдик. Шу нуқтаи назардан оладиган бўлсак мумтоз мусиқа асарлари ва мусиқа санъати воситалари билан мактаб ўқувчиларининг ҳар томонлама ривожланган шахс бўлиб, тарбияланиши алоҳида аҳамиятга эгадир. Миллий мусиқий санъати ўзбек халқининг, қадимдан бой маънавий дунёқарашга эга эканлигидан дарак беради ва бу халқ бойлигини ўрганиш ўзбек халқининг тарихини яхши билиш ва уни авайлаб асраб келажак авлодга безавол етказишдан иборатдир.

Санъат асарларини таҳлил эканмиз, биз уни қайси бир шароитларда олий даргоҳ талаблари орасида, мактаб ўқувчиларининг ўқиш жараёнида ёки бадиий ҳаваскорлик тўғарақларининг машғулотлари вақтида ҳам бу санъатнинг халқники эканлигига гувоҳ бўламиз. Чунки бу санъат асосан халқ маданий меросларига, мусиқий куй ва қўшиқларга суянган.

ХУЛОСА

Мумтоз мусиқа мактабида яратилган жавоҳир асарларининг асосини ўзбек халқ фольклори, классик мусиқа ва мақом жанрига хос мусиқий элементлардан фойдаланиб келинмоқда. Бу мумтоз мусиқа намуналарини таркибий тузилиши, куй-оҳанг хусусиятларини илмий таҳлил этиш, соҳа кишиларининг зиммасидаги бирламчи вазифадир. Мазкур мақоламиз орқали ўзбек мумтоз мусиқа санъатига қизиқувчиларнинг сафи кенгайишига, ҳамда ёшлар онгида миллий оҳангларга нисбатан тўлақонли таасурот ҳосил бўлиб, саводли тингловчиларнинг етишиб чиқишига, маънисиз ва вайронкор ғояларга бошловчи оҳанглардан йироқ, маданиятли, маънавияти ва руҳияти соғлом, тарбияли ёшлар сафи кенгайиб, янги Ўзбекистонни ана шундай ёшлар билан биргаликда курамыз деган умиддамиз.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курамыз. - Тошкент: Ўзбекистон, 2017.
2. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 17 ноябрдаги “Ўзбек миллий мақом санъатини янада ривожлантириш чора тadbирлари тўғрисида”ги ПҚ-3391 сонли қароридан.

-
3. Каримов И.А. Юсак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият. 2008. Б. 140
 4. А.Баифнинг Париждаги «Шеърият ва мусиқа академияси» 1570й.
 5. Раньше и теперь. Беседы Бориса Покровского с Аллой Богдановой [Текст]. – М., 2001.
 6. Асафьев Б. В. Глинка. М, 1950. 47 б.